

رمان... نقد تاریخ

گزارشی از سومین همایش رمان عربی در قاهره

به مثابه پل ارتباطی تمدن‌ها و تعامل فرهنگی تأکید کرد. در ادامه سحر خلیفه نویسنده فلسطینی به نمایندگی از میهمانان عرب غیرمصری بر توجه و اهتمام به حدود و جایگاه نویسندگان در جهان عرب تأکید کرد و درباره موضوع همایش گفت: به همان اندازه که ما تاریخ را می‌سازیم، تاریخ نیز سازنده ماست. حمدی السکوت - استاد دانشگاه امریکایی قاهره - نیز به نمایندگی از شرکت‌کنندگان مصری به این نکته اشاره کرد که رمان عربی نیازمند پیوند با تاریخ است تا عرصه‌های جدیدی از موضوع‌ها و مضامین گسترده را برای نگارش به رمان‌نویسان عرضه کند، چرا که رمان تاریخی می‌تواند با شناساندن تمدن و میراثمان به نسل‌های جوان نقش تأثیرگذاری برای مقابله با هجوم‌های سلطه‌گرانه ایفا کند. همچنین دکتر جابر عصفور، دبیرکل شورای عالی مصر، با تمجید از آثار جمال الغیطانی در زمینه رمان تاریخی گفت: الغیطانی در این سبک، بعد از رمان **أوراق شاب**، در **الزینی برکات** به اوج کار خود رسید و توانست گام‌های بلندی در مسیری بردارد که سعدمکاووی و پیش از او محمد فرید ابوحید و نویسندگان دیگر ادامه دهنده سبکی بودند که

سومین همایش رمان عربی با عنوان «رمان و تاریخ» به همت شورای عالی فرهنگ مصر (المجلس الاعلی المصری للثقافة) با حضور نزدیک به ۲۰۰ رمان‌نویس، منتقد و پژوهشگر از ۲۰ کشور عربی و اروپایی از ۲۶ تا ۳۰ فوریه ۸/ تا ۱۲ اسفندماه در قاهره برگزار شد. آنچه در پی می‌آید گزارشی مختصر از برخی نشست‌های این همایش است.

برجسته‌ترین نکته افتتاحیه سومین همایش رمان عربی پیام نجیب محفوظ نویسنده شهیر مصری بود که در پیام خود، خواستار برگزاری همایش شعر به اعتبار «دیوان العرب» بودنش، بود که با موافقت ضمنی فاروق حسنی، وزیر فرهنگ مصر، و دکتر جابر عصفور، دبیرکل شورای عالی فرهنگ مصر، همراه بود. افتتاحیه همایش با سخنان وزیر فرهنگ مصر، فاروق حسنی آغاز شد، سپس نویسنده آلمانی اشتفان وایدنر به نمایندگی از نویسندگان غیرعرب سخن گفت و بر اهمیت این همایش

جرجی زیدان - پلر رمان تاریخی - آن را پایه گذاری کرد .
نخستین جلسه روز اول به ریاست صلاح فضل برگزار شد و ادوارد
الخراط ، نویسنده مصری ، اولین سخنران این جلسه در مقاله خود
«شرایط مقدماتی رمان تاریخی» گفت: استفاده از رمان تاریخی ، اغلب ،
تلاشی برای نادیده انگاشتن و حذف واقعیت‌های زندگی است و به رغم
اینکه ، این گونه رمان رسالت‌های مهمی دارد ، مهم‌ترین وظیفه‌اش
انتقال روح عصر و احیای تاریخ است ، به گونه‌ای که جنبه‌های مختلف
حیات بشری بررسی شود تا تاریخ برای مخاطب شناسانده شود .
در ادامه خلیل النعیمی در مقاله خود: «رمان؛ حافظه انتقادی تاریخ»
ضمن تأکید بر این نکته که وظیفه رمان ، نقد بنیادی تاریخ است ، گفت:
ما قرن‌ها به دیده احترام به آنچه و آن کسانی می‌نگریستیم که سزاوار
این احترام نبودند؛ قرن‌هایی که ما هنوز در آن صاحب هنر رمان نویسی
نویین نشده بودیم و اکنون با این ابزار ، بسیاری از ما ، همچنان مرتکب
این جرم و توجیه تاریخ می‌شوند .
وی در بخش دیگری از سخنان خود افزود: رمان نمی‌تواند انتقادی

و تأثیر گذار باشد، مگر اینکه تاریخ را بشناسد و آن را بازگویی کند؛ نه فقط به منزله مثالی برای تقلید و پیروی، بلکه به مثابه اوضاع و شرایطی برای شناخت و عبرت گیری. بنابراین رمان نمی‌خواهد تاریخ را زنده کند، بلکه می‌خواهد تردید و شک را در آن برانگیزاند و رمان انتقادی از تاریخ جز فاش ساختن سرکوب و ظلم و ستم چیزی نمی‌خواهد.

سخنران پایانی جلسه اول روجر آلن عرب‌شناس در سخنان خود گفت: در نیمه دوم قرن بیستم تحول عظیمی در رمان عربی روی داد و بسیاری از پژوهشگران به پژوهش درباره علل و شرایط رویکرد نویسندگان عرب به رمان‌نویسی تاریخی، به ویژه بعد از شکست ۱۹۶۷ اعراب پرداختند.

وی در بخش دیگری از سخنان خود اظهار کرد: «افزون بر نجیب محفوظ، جمال العیطانی و امیل حبیبی نیز توانستند برای مطالعه و بررسی واقعیت‌ها، از تاریخ بهره‌گیرند، به گونه‌ای که رمان‌های این دو را می‌توان از آثار کلاسیک در تاریخ رمان عربی برشمرد. العیطانی دوره «سرکوب عثمانی» را مورد توجه قرار داده و برای عبرت معاصران و نقد کنایه‌آمیز دوره مشخصی از تاریخ مصر، به تکرار و بازخوانی آن می‌پردازد. امیل حبیبی نیز به حوادث و اشخاص مهمی اشاره می‌کند، همچنان که سبک وی این‌گونه است که رمانش را به شیوه کنایه‌آمیز و ساخراهای آغاز می‌کند و به مرور در پایان این شیوه را پنهان می‌سازد. یکی دیگر از جلسات روز اول به اختلاف نظر سخنرانان میان حضور رمان تاریخی به منزله سندیت بخشیدن تاریخ یا جعل آن و گستره آزادی نویسنده در بررسی حوادث تاریخی اختصاص داشت. این جلسه را محیی‌الدین اللادقانی اداره کرد. فاضل العزازی، اولین سخنران این جلسه با تأکید بر اینکه رابطه رمان با تاریخ تنها در چارچوب آنچه رمان تاریخی نامیده می‌شود، نمی‌گنجد؛ گفت: این امر به این دلیل است که در حقیقت هر نوشته‌ای - و نه فقط رمان - نوشته‌ای تاریخی محسوب می‌شود.

فؤاد التکرلی سخنران دیگر این جلسه گفت: تاریخ یک چیز است و رمان چیزی دیگر و تاریخ نگار مجبور به نقل واقعیت‌ها و حوادث است، اما رمان‌نویس لزوماً مجبور به ارائه اسناد و مدارک تاریخی نیست، زیرا محور اصلی کار وی خیال‌پردازی است. در این جلسه مقالات دیگری نیز قرائت شد.

یکی از نشست‌های همایش رمان عربی به بزرگداشت رمان‌نویس برجسته عرب عبدالرحمان منیف که در ۲۰۰۴ م. درگذشت، اختصاص داشت. در این جلسه که به ریاست دکتر جابر عصفور برگزار شد، ابراهیم السعافین به عنوان اولین سخنران، با اشاره به رمان «ارض السواد» گفت: منیف ساختار این رمان را براساس هدفی تاریخی بنا کرد. وی در این رمان تنها به حوادث تاریخی و خاندان‌های حاکم بسنده نمی‌کند بلکه درک و فهم روابطی که اقتصاد، جامعه و مجموعه‌های سیاسی حاکم را پایه‌گذاری می‌کند، مقصود اصلی اوست. السعافین افزود: منیف تحولات جامعه را از خلال مجموعه اندیشه‌هایی مطالعه کرد که از

تحولات تاریخی چیزی را می‌خواست که بر عصر حاضر پرتوافکنی کند و از این عصر چیزی را می‌خواست که تاریخ را مایه بیداری، جنبش و حیات خود قرار دهد. وی تاریخ را ابزاری برای نقد حاضر قرار نمی‌دهد تا آن را بر نمونه‌ها و نظایرش در فعالیت‌های معاصر فروکوبد و زمان حاضر را پدیده‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قلمداد نمی‌کند تا آنها را نتیجه قهر تاریخ بداند، بلکه آن (تاریخ) بیداری و بینش مشترک و متقابلی است که یکی بر دیگری پرتوافشانی می‌کند.

«همچنان در قلب سیاست» عنوان مقاله عبدالرحمان بسیسو بود. وی در سخنان خود با اشاره به فعالیت‌های سیاسی عبدالرحمان منیف گفت: منیف از آغاز دهه پنجاه تا نیمه دهه شصت قرن گذشته میلادی فعالیت‌های سیاسی رسمی داشت. بعد از این مرحله، اندیشه‌ها، مواضع و اصول وی تغییر کرد و برای کشف «ماورای سیاست» تلاش‌های مداومی انجام داد، اما جز ناکامی، ناامیدی و پوچی، چیزی برای او افشا نشد.

دکتر محمد شاهین سخنران بعدی این نشست به این نکته اشاره کرد که شدت سرکوب و وحشت آشکاری که منیف در منظر تاریخی، در آثارش به تصویر کشیده، رهایی از سلطه اندوه و دردی است که در تجربه‌های شخصی وی سایه افکننده که خروج از آن و زندگی در جامعه‌ای آزاد را دشوار می‌نماید.

وی افزود: تن دادن منیف به شرایط واقع‌گرایی سنتی در داستان‌نویسی، نشان از وجود گرایشی در وی برای ثبت واقعیت‌های زندگی با تمام مظاهر دهشتناک آن است و هراس و وحشت وی به گونه‌ای بر واکاوی و بررسی عمیق مسائل پنهان و ناگفته‌های تاریخ و بی‌سر و سامانی‌ها و آشفتگی‌هایی که پشت ظاهر آن پنهان بوده، دلالت دارد.

«رابطه رمان و تاریخ» عنوان یکی دیگر از جلسات بود که به ریاست روجر آلن برگزار شد. سمیر قطامی، اولین سخنران این جلسه در مقاله خود «امین معلوف میان تاریخ و هنر... بررسی موردی رمان *لیون الافریقی*»، گفت: عوامل متعددی در رویکرد امین معلوف به نگارش رمان تاریخی و انتخاب شخصیت‌های مشخص و مراحل معین و تجارب خاص تأثیر گذار بوده است. وی توانسته از این طریق، اندیشه‌ها و فلسفه خود را که به دوستی، تسامح و صلح میان ملت‌ها و ادیان فرا می‌خواند، طرح کند.

سخنران دیگر این جلسه دکتر محمد عفیفی در مقاله خود «هجرت به تاریخ، رمان مصری از نظرگاه قبطی» به بررسی دو رمان *شیراثر* اثر نعیم صبری و *قریة غروب النيل* اثر یوحنا قلته پرداخت و درباره علت انتخاب این دو اثر برای بررسی گفت: این دو رمان از مهم‌ترین آثار ادبی هستند که در قالب رمان به بررسی مسئله انزوای قبطی‌ها در آثار ادبی پرداخته‌اند، به گونه‌ای که نعیم صبری و یوحنا قلته زندگی و تاریخ اجتماعی قبطی‌ها را به شکل بی‌سابقه‌ای بررسی و به تصویر کشیده‌اند.

سخنران پایانی این جلسه محمود طرشونه، در مقاله خود «کاربرد تاریخ و بلاغت نوگرایی در برخی رمان‌های العیطانی» با اشاره به تفاوت آشکار میان «رمان و تاریخ» و «رمان تاریخی» گفت: رمانی که از تاریخ بهره می‌گیرد، ممکن است از شخصیت یا رویدادی که به منزله فضا و عرصه‌ای است، اقتباس کند یا از این رویداد و شخصیت برای خلق گفتمان جدید سود جوید یا به منظور طرح دلالت‌های جدید به بررسی تاریخ بپردازد.

وی ادامه داد: از برجسته‌ترین کسانی که از این سبک بهره برده‌اند، جمال العیطانی در رمان **الزینی بر کات** است. وی با استفاده از مجموعه عناصر و به سبک خاصی و با تصرف در زمان، گفتمان تاریخی را به گفتمان داستانی تبدیل کرده است. از برجسته‌ترین نکات و موضوع‌هایی که در این رمان به چشم می‌خورد، تعامل میراث و پدیده‌های جدید در ترکیب گونه‌های ادبی، تعدد شخصیت‌ها و دیدگاه‌ها و آگاهی از زمان

تاریخ العیطانی

است.

سخنران پایانی این جلسه نبیل حناد در مقاله‌اش به بررسی رمان **الساثرون نیاما سعد** مکاوی پرداخت. به اعتقاد حناد، این رمان، نمونه بارزی از رمان‌نویسی تاریخی است چرا که **الساثرون نیاما** بسیاری از عناصر هنری این سبک را، دارد. وی افزود: این، اولین رمانی است که نویسنده تنها به توصیف امور حکومتی و سیاسی بسنده نکرده بلکه در بافت و ساختار زندگی و جامعه عصر مملوکی نیز تعمق کرده است. مهم‌ترین مسئله‌ای که این رمان به مخاطبان خود عرضه می‌کند، احیای جریان زندگی برای قلبی است که آن زندگی را اکنون در نسل امروز جاری می‌سازد.

«نجیب محفوظ و ادبیات او» نشست دیگر این همایش، به ریاست فاضل العزاوی برگزار شد. در این نشست ابتدا عثمان بدری با اشاره به اینکه تاریخ متنی است که در رمان نویسی نه با هدف اثبات حوادث بلکه گاهی برای تفسیر و اغلب برای ایجاد چشم‌اندازهای جدید برای رمان‌نویس به کار می‌رود، گفت: محفوظ طلایه‌دار طرح موضوع تاریخ در رمان است و این امر به اندیشه‌های نخستین رمان‌نویسی تاریخی که

نقطه شروع طرح موضوعات تاریخی بود و محفوظ طلایه‌دار آن است، برمی‌گردد.

اشتفان وایدنر دومین سخنران این نشست به نقد و بررسی رمان **ثرثرة فوق النيل** نجیب محفوظ پرداخت و آن را رمان «پیشگویی تاریخ» توصیف کرد، زیرا به اعتقاد وی این رمان فقط به بازخوانی تاریخ اکتفا نمی‌کند، بلکه تاریخ را نیز پیشگویی می‌کند. وی افزود: این مسئله به این دلیل است که رمان **ثرثرة فوق النيل** در عصری به نگارش درآمد که آشفته‌گی‌های فکری، دغدغه‌ها و دل‌نگرایی‌هایی بر جامعه حاکم بود و نجیب محفوظ فارغ از مناظره‌ها و مناقشه‌های فکری این عصر نبود و حتی – به رغم اینکه کشور دیگری را تجربه نکرد – در عین حال از آنچه در ادبیات کشورهای دیگر می‌گذشت، آگاهی و شناخت کامل داشت.

وایدنر در پایان افزود: محفوظ در طول زندگی‌اش اندیشه‌های انقلابی نداشت و آگاهانه از تندروی و افراط پرهیز می‌کرد.

عبدالرحمان ابوعوف سخنران دیگر این نشست با اشاره به نمادهای تاریخی رمان‌های نجیب محفوظ گفت: این نمادها از ویژگی‌های بارز نوآوری و خلاقیت نجیب محفوظ محسوب می‌شود، به گونه‌ای که وی به شناخت، تحلیل و تاریخ‌نگاری به شیوه‌های تشبیه، رمز و مجاز دوران تاریخی جدید و معاصر مصر می‌پردازد.

فتحی عبدالفتاح سخنران پایانی این نشست نیز محفوظ را الگویی برای رمان‌نویس تاریخی برشمرد و گفت: وی تاریخ سیاسی و اجتماعی مصر را از اوایل انقلاب ۱۹۱۹ تا انقلاب جولای ۱۹۵۲ و تحولات آن را بررسی می‌کند.

در این همایش شرکت‌کنندگانی دیگر چون عرب‌شناس اسپانیایی ایزابل کامرا داقلیتو، عبدالله الغدّامی، ابراهیم فتحی، قاسم عبده قاسم، نبیل سلیمان، محسن جاسم الموسوی و دیگران حضور داشتند. بخش دیگری از این همایش به برگزاری میزگردهای پرسش و پاسخ اختصاص داشت که از این میزگردها می‌توان به «موضوع‌های مطرح در رمان تاریخی»، «رمان تاریخی چیست؟»، «رمان میان تاریخ و اسطوره»، «آزادی بیان در رمان تاریخی» و «حادثه تاریخی میان تاریخ و انواع داستان‌نویسی» اشاره کرد.

در روز پایانی این همایش، هیأت داوران دبیرخانه همایش، نویسنده برگزیده این دوره را انتخاب کرد. براساس گزارش این هیأت که ریاست آن را اداوارد الخراط به عهده داشت و اعضای آن را جمال شحید، رشیدالضعیف، صلاح فضل، عبدالله الغدّامی، فؤاد التکرلی، محمد بنوی، محمد برادة، محمد شاهین و محمود طرشونه تشکیل می‌دادند، رمان نویس سودانی، طیب صالح نویسنده برگزیده سومین همایش رمان عربی شد.

منابع: اخبار الادب (قاهره)
الحیة (لندن)
۲۰۰۵/۳/۳